DE VENEN IN OOSTELIJK DRENTHE

DOOR

H. TIESING.

Sedert onheugelijke tijden wendt de landbouwer in het oosten van Drenthe gedurig zijne blikken oostwaarts en richt zijne schreden naar de laagvlakte, die zich van den Hondsrug af als een bekoorlijk dal voordoet, en waar, vooral in de vorige eeuw, tooneelen zijn afgespeeld, die den langzamen overgang van het Drentsche landbouwbedrijf verre ten achter stellen bij den nieuwen ontwikkelingsgang, die dáár plaats heeft en waarop de Drenthenaar vol bewondering, nadenkend en met belangstelling nederziet. 't Is eene zich ver van het noorden naar het zuiden uitstrekkende groene vlakte, die daar voor hem het naastbij ligt en daarom van het meeste belang is, door welke de Hunse langzaam en statig in noordelijke richting voortkronkelt. Achter dat groenland oostwaarts ligt eene zich nog verder uitstrekkende veenvlakte, welker vale tint van vroegeren tijd hier en daar heeft plaats gemaakt voor een bont tooneel, waarop vruchtbare bouwakkers, aanzienlijke boerenhuizen en schijnbaar witte stroken, die een kanaalnet vormen, de noodige afwisseling brengen.

Wanneer wij ons begeven op een punt van den Hondsrug dat meer dan 20 M. boven A. P. ligt, dan aanschouwen we daar merkwaardige natuurtafereelen. Ter rechterzijde zien we een aanmerkelijk verschil in den hoogtestand tusschen zand en veen, en daar achter een bodem die nog in maagdelijken toestand verkeert, waar het wordingsproces nog in volle werking is. Onze oogen links en alzoo noordwaarts wendende, ontdekken we minder verschil in den hoogtestand en een meer vruchtbaren bodem, die als een zich in verschillende richtingen uitstrekkend groenend dal in de zomermaanden aan dui-

zenden runderen, paarden en schapen volop voedsel levert. Van alle op en aan den Hondsrug gelegene dorpen en gehuchten uit zien wij dijken en wegen in oostelijke richting voortloopen, die dat laagveen als een draadwerk met bedoelde woonplaatsen verbinden. Want, terwijl de natuur hier eene grensscheiding tusschen zand en veen heeft aangewezen door den Hondsrug, die op sommige plaatsen nog al sterk, op andere zeer geleidelijk helt, zoo heeft men bij de grensbepaling der provincieën Drenthe en Groningen de grenzen veel verder oostwaarts getrokken, waardoor het groote veen aan de eerstgenoemde provincie is toegewezen en er nu door bovengenoemde dijken en wegen onafscheidelijk aan verbonden is.

Dat het in oude tijden moeielijk was die veenstreken te naderen, is uit den natuurlijken toestand van den bodem af te leiden. Daar alle wegen naar 't oosten hellen, was de aanvoer van brandstof uit het veen en van landbouwproducten uit het groenland hier zeer bezwaarlijk, waardoor onder het Drentsche volk de herinnering voortleeft van tooneelen en werkzaamheden, die daar plaats hadden, waaraan volksuitdrukkingen zijn ontleend, die nog bestaan en terugwijzen naar de dagen waarin de werkzaamheden in het veen een voornaam deel van het landbouwbedrijf uitmaakten. Daar de meeste dijken tot over de Hunse voortloopen, hadden de marktgenooten vroeger veel onderhoud aan die dijken en wegen en vooral aan de bruggen over genoemd riviertje, welke daar in het veen niet altijd op vaste grondslagen rustten, zoodat er toen bij hoogen waterstand allicht verzakking ontstond. De afwatering van de groenlanden had hier voorheen, gelijk thans nog, plaats door slooten, die overal in verbinding staan met de afwateringsslooten aan weerskanten van elken dijk of rijweg, zoodat ook over die laatstgenoemde telkens brugjes werden gebouwd, om toegang tot het land te bekomen. In het bouwen van zoodanige brugjes, die men hier »stoepen" of ook wel »tillen" noemt, hadden onze voorouders door ervaring een zekere kennis verkregen, waardoor zij altijd op eigenaardige en goedkoppe wijze zoodanigen bouw tot uitvoering brachten. Bij hoogen waterstand liet men bij die stoepen al het water door; bij lagen stand wist men het daarbij gemakkelijk op te stuwen, door er een stuk hout of een paar aardzoden vóór te plaatsen, hetgeen oorzaak was dat men bij het passeeren van zulke dijken altijd het eigenaardig gemurmel hoorde van door de opstuwing sijpelend water.

Zuidlaren en Annen hebben zóó hunne veendijken gehad, waarvan

een paar reeds lang als kunstwegen zijn gebaand, die nu het verkeer tusschen de zandstreken en veenkoloniën onderhouden. Gieten is eveneens langs zoodanigen dijk met Bareveld, Wildervank en Veendam verbonden en heeft voorts nog andere dijken, waaronder de Bonnerdijk met zijn vroeger alom bekende Bonnerklap, dagteekenende uit den tijd waarin de Hunse nog bevaarbaar was en waarvan eerst voor eenige jaren de laatste brokstukken werden opgeruimd, wijl de oude brug toen door eene meer vaste en van betere bouworde werd vervangen. Gasselte werd in 1867, Borger in 1882 door kunstwegen langs zoodanige veendijken met de veenstreken verbonden. Drouwen, Buinen en Eksloo hebben nog hunne dijken, wier benamingen als Vóórdijk, Hulstmeersdijk, Boterdijk, Koedijk, Osdijk en Soertsdijk van zeer ouden datum zijn, welke benamingen aan daaraangelegen groenlanden zijn ontleend of in verband met hunne vroegere bestemming moeten worden verklaard. Al de in het oosten van Drenthe gelegen gemeenten hebben op deze wijze haar grondgebied naar 't oosten uitgebreid, en met veel ijver zijn de voorgeslachten daarbij te werk gegaan om hunne bezittingen te vermeerderen, door in de bijna ontoegankelijke moerassen en poelen door te dringen, dat zij aanspraak hebben verworven op den dank der nakomelingschap, die daardoor machtig is geworden in hare bezittingen; want die venen, vaak het Drentsch Californië genoemd, hebben meer kapitaal in Drenthe gebracht, dan er bij den grootsten ijver en inspanning uit het landbouwbedrijf te winnen zou zijn geweest.

Zooals men naar de grondgesteldheid gewoon is het veen in hoogveen en laagveen te verdeelen, welke benamingen den landbouwers alhier onbekend zijn, verdeelen zij het veen onder twee andere benamingen, nl. onder die van het groote veen en het binnenveen. 't Eerste is het hoogveen, die uitgebreide vlakte, thans met kanalen doorsneden, waar de turfgraverij en het baggeren voor den uitvoer van brandstof op groote schaal plaats hebben. 't Laatste is geen laagveen, maar het buiten die kanaalgemeenschap en het dichtst bij de dorpen gelegen veen, waar de bewoners van Drenthe voor eigen gebruik haardbrand delven. Het Buinerboerveen, het Eeser-, Westdorper-, Odoorner- en Eksloërveen zijn allen zoogenaamde binnenvenen, het Valther- en Weerdingerveen zijn zoodanig aan het daarachter gelegen groote veen verbonden dat, hoewel ook daarin langen tijd turf gegraven werd ten behoeve van de ingezetenen, men dit niet als binnenveen beschouwt. Van de vroegste tijden af heeft

men in die binnenvenen brandstof gegraven en getracht den waterafvoer zoodanig te regelen, dat men de noodige hoeveelheid van jaar tot jaar heeft kunnen bekomen. Dat men het daarbij met het eigendomsrecht ten opzichte van die grondstof niet zoo nauw heeft genomen als in lateren tijd, is uit den aard der zaak verklaarbaar; want eene markeverdeeling waardoor ieders eigendom aangewezen werd, was hun niet bekend en het veen verkreeg eerst waarde door de brandstof die men er van maakte. Toch hebben onze voorouders al getracht om hen, aan wie zij alle aanspraak op dit veen meenden te kunnen ontzeggen, buiten het erfgoed te houden. Want in een Boer-Willekeur of vastgestelde bepaling van ingezetenen van Buinen van den 15 Juni 1613, ontworpen door negen Eigenerfden als markebestuurders aldaar en voor gedane afkondiging van den predikstoel te Borger mede door den predikant dier gemeente Samuel Telckink onderteekend, werd voorgeschreven dat »een yegelyk syn Veene dat het Lot uyt wyset, ordentlick tot noetdruft synes huyses, sonder prejuditie van synen nabuir sal bewerken, ende sullen geene Meyeren (huurders) macht hebben van hunne toegescheyden Veenen eenige anderen buyten die Buirschap van Buine woenende eenige Veenen te verhuiren ofte oerlof te geven op ofte in hare toegescheyden Veenen te graeven buiten Consent van de algemeene Maerkgenooten van Buine bij verbeurte van elcken dachwerck Veen aan den Heer (Landsdrost van Drenthe) ses goltguldens ende den Marckgenooten drie goltgulden soowel den graever des Turfs te verbroecken (beboeten) als die sulx verloovet ende verhuiret mochte hebben." Voorts is nog in diezelfde Willekeur bepaald: dat »sich niemandt sal verstouten eeniger manieren, directelyk ofte indirectelyk na publicatie deses in de Buiner Marcke eenigen Turf te graeven, die aldaar niet geërvet ofte gegoed syn ofte aldaer geene toegeslaegen ofte gecofte Veen en hebben op poene van elck ter contrarie doende van den Heere te verbroecken vyf en de Twintich goltguldens ende den Eigenerfden den Turf verbeurt met een Tonne Biers op elcken voer Turfs".

Als wij, met den toestand der binnenvenen bekend, letten op de sporen van het werk der vroegere bevolking, zooals die nog aanwezig zijn, dan is daaruit af te leiden dat de ingezetenen van Borger, de hoofdplaats der gemeente waar veel brandstof noodig was, vroeger hun meesten haardbrand in de binnenvenen onder de marken van Ees- en Westdorp hebben gedolven, omdat zij in hunne eigene boermarke geen veen hadden. Misschien heeft wel de tegenstand, van de zijde der markegenooten van Buinen ondervonden in zake het graven van turf, er

aanleiding toe gegeven dat er tusschen ingezetenen van Buinen en Borger eene minder gunstige verhouding ontstond, die als eene oude veete tot in onzen tijd voortbestaat en waarvan wij nog gedurig de gevolgen zien, terwijl de hoofdplaats der gemeente met Ees en West dorp immer op beteren voet stond.

In het Westdorper binnenveen vindt men eene groote uitgestrektheid waardelooze dalgronden, wier eigenaren voor 't grootste deel te Borger wonen en die hunne bezittingen niet meer als zoodanig erkennen. Wegens zeer onvoldoende afwatering leveren die gronden niets op; er groeien slechts heide, slechte grassen en waterplanten en vooral het veenpluis (Eriophorium polystachyum), dat in Juli en Augustus aan dit veld het eigenaardig aanzien geeft van eene besneeuwde vlakte, waarvan de witte pluisjes, door den wind tot op verren afstand voortgedreven, zich vasthechten aan alle voorwerpen waarmede zij in aanraking komen. Indien dit veen nog eenmaal in kultuur wordt gebracht, zal er nog menige kadastrale fout te herstellen zijn.

In het Eeserveen vindt men de zoogenaamde Oude Kamp, eene vergravene veenvlakte, die minder van het overtollig water lijdt, maar tot nog toe alleen voor schapenweide geschikt is. Misschien heeft men hier in de 18e eeuw ieder vrij turf laten graven, zooals in sommige binnenvenen, o. a. in het Slener veen, nog voor eenige jaren het geval was. Eerst omstreeks 1840 werd er voor het turf graven door de eigenaren vergoeding geëischt en in 1860 bekwamen huurders er nog voor *f* 1.75 het recht een dag turf te graven, waardoor een klein landbouwersgezin voor een jaar genoeg brandstof bekwam, terwijl grootere landbouwers, die meer turf noodig hadden wegens het koken van veevoedsel, er twee dagwerken behoefden.

Later regelden de prijzen van het veen zich allengs naar de kwaliteit ervan. Ook in het Buinenboerveen, waar de beste kwaliteit gevonden wordt, liet men de ingezetenen van Borger nu wel toe, doch de prijzen stegen daar tot *f* 10.—, in het Eeserveen tot *f* 6.— à *f* 7.— per dagwerk, bestaande uit ongeveer 6000 turven. De voortdurende scheiding en deeling van veen bij erfopvolging leidde tot eene toenemende vergraving. Het grootste deel van het Eeserveen werd in 1882 onder een waterschap gebracht en voor brandstofuitvoer geëxploiteerd, en nu scheen er weldra gebrek aan brandstof te zullen komen, te meer nog omdat ook in het Buinerboerveen vele veenlagen geheel vergraven waren. Echter vindt men daar verder oostwaarts achter het ge-

noemde Boerveen nog veel hoogveen in het weiland, hetwelk nu nog niet onder het bereik van een kanaal ligt, waar in de laatste jaren geregeld veenputten verhuurd worden en waarvan ingezetenen van Borger veel gebruik maken, zoodat er binnen den tijd van een halve eeuw nog geen gebrek aan brandstof te vreezen is. Het jaarlijksch gebruik van die te huur aangeboden putten wordt grooter, nu er ook te Nieuw Buinen geen hoog veen meer is, zoodat ook daar de haardbrand van elders moet worden aangevoerd. De prijzen van het te vergraven veen in dat groenland wisselen nu van *f* 3.— tot *f* 8.— per dagwerk af. De bepaling van een dagwerk is eene zeer oude en niet juist omschrevene; zij beteekent de hoeveelheid, die een ploeg werkvolk, bestaande uit vier mannen, in één dag van des morgens ongeveer zeven tot des avonds zes uur, maken kan. Eerst in den laatsten tijd begonnen de verhuurders de dagwerken voor te meten, waarbij een put ter lengte van 25 M. bij eene breedte van 2½ M. als een dagwerk wordt aangemerkt. Men graaft het veen hier uit ter diepte van acht turflagen of 1.10 tot 1.25 M.

In het Eeserveen vindt men onder de achtste, soms ook wel onder de vijfde of zesde turflaag zand; in het Buinerveen is de veenlaag zoo diep, dat er nog wel 16 tot 20 veenlagen ter dikte van onze turven of 2 tot 3 M. onaangeroerd blijft, welk veen niet voor de bewerking tot lange turf, wel tot die voor baggelaar geschikt is, maar niet ter geheele diepte uitgewerkt kan worden, omdat de waterstand in de Hunse en de naburige slooten te hoog is. Voor het graven van turf in de binnenvenen gebruikt men andere gereedschappen dan in andere venen; en ook de wijze van droog maken verschilt, als een gevolg van het verschil dat er in de kwaliteit van het veen bestaat. Want het veen is in het oostelijk gelegen hoogveen veel lichter dan in de binnenvenen, terwijl de laatste in den regel veel hardere en bij het bewerken meer breekbare turf leveren. Eerst in de laatste jaren werd in het binnenveen hier en daar met baggeren aangevangen, waarbij de bepaling van »stobben", evenals in de veenstreken, meer en meer ingevoerd wordt. Op het laagveen in onze hooi- en weilanden, dat men hier »darg" (derrij) noemt, wordt geen turf gegraven, omdat die derrij te weinig samenhangend is en bij fellen zonneschijn terstond uiteenvalt. Slechts voor baggerwerk is het hier en daar, doch niet overal geschikt.

Evenals de groote venen werden ook de binnenvenen vroeger voor de boekweitcultuur gebruikt en overal zijn daarvan nog de

sporen aanwezig, waar zij niet door het turfgraven zijn verdwenen. Want het was die cultuur, welke in Drenthe eenmaal van groote beteekenis was. De bewerking van dat veen voor die teelt gaf bij niet vriezend weer in den winter altijd werk; want eerst groef men daarin vier of vijf voet diepe en steeds parallel voortloopende veenslooten, die men raaien of rooien noemde, en daarna werd het weer door greppels afgedeeld die in de raaien afwaterden. De afstand tusschen de raaien was gewoonlijk 1000 M., die tusschen de greppels 5 M. Dan, als het veen in akkers was afgedeeld, werd het met de veenhak losgemaakt en na behoorlijke droging in April of in Mei gebrand.

Slechts enkele malen hebben we zoo'n veenbrand, ook thans nog niet geheel onbekend, bijgewoond. Het groote dal ten oosten van den Hondsrug was daarvan dagen soms weken achtereen het tooneel, want ook in de binnenvenen werd toen veel veen gebrand. Zoodra het in Mei of Juni maar eenige dagen droog weer was, begeven zich landbouwers, arbeiders en knechten en corps naar het veen, met de vuurpan of vuurpot op den schouder. Deze vuurpan is een voorwerp in den vorm van een mand, ter hoogte van circa 6 en in middellijn 3 dM. De ijzeren plaatjes, waarvan hij gemaakt is, hebben eene tusschenruimte van $1\frac{1}{2}$ dM., waar het vuur door valt dat men met die mand, waaraan eene lange houten steel, over 't veen uitstrooit. Maar hoe bekomt men hier vuur, als er geen veenbrand in de nabijheid is?

Zoodra de veenbranders ter plaatse zijn aangekomen, begint een hunner met behulp van een stukje staal of „vuurslag" uit een van het zand meegenomen vuursteen vonken te slaan, die in de koperen tondedoos, waarin van oud linnen gebrande tondel, worden opgevangen. Even later rookt de boer zijn pijpje, met behulp waarvan hij in een brokje droog veen het begin van den veenbrand doet ontstaan. Dat brandende brokje wordt nu met andere droge brokjes in de vuurpan gedaan, de gevulde mand wordt in de hoogte gehouden, zoodat er bij een vleugje wind spoedig een felle brand in de vuurpan ontstaat. Nu beginnen ook de helpers hunne vuurmanden te vullen, en as elk hunner wat vuur van den eerste heeft ontvangen, loopen zij bij eenigszins geregelde afmetingen over het veen heên en terug, al maar door schuddende met de vuurpan. Bij het ontsteken van den brand begint men »onder den wind", d. w. z. aan de oostzijde van het perceel als de wind west is, of aan de

westzijde bij oostenwind. Spoedig is nu het terrein in brand gezet. Is het weer voor den veenbrand gunstig, dan laat men den brand aan zijn lot over. Maar we stellen ons voor, dat de veenbranders ditmaal niet zoo gemakkelijk hun doel bereiken en zulks om daardoor eene betere beschrijving van zoo'n veenbrand te geven. 't Heeft voor vier of vijf dagen nog geregend en de lucht staat niet zoo, dat men op voortdurende droogte hopen mag. Het vuur is over 't veen uitgestrooid, maar wil zich niet genoeg verspreiden, de veenkluitjes nemen nog niet gretig het vuur aan, zoodat de arbeiders er weer door moeten. En nu wordt het werk bezwaarlijk, want zij moeten die plekjes opzoeken, waar het gestrooide vuur niet »opgekomen" is. Omringd door den dikken rook die het uitzicht belemmert, zoekt men nu de niet brandende plekjes op. Waar 't vuur nog eenige levenskracht toont, bukt de werkman zich, om dat met den mond wat aan te blazen en strooit hij even later met de vuurpan dat aangewakkerd vuur weer in den naasten omtrek. Een paar mannen hebben zoo een uurtje gewerkt. 't Is een zwak windje, waarbij de rook omhoog trekkend niet afgevoerd wordt, wat lastig is voor den veenbrander, wijl hij niet met het hoofd boven den rook staat. Maar er komt eene kleine windvlaag. De rook drijft af, de veenbranders zien elkander nu bij afwisseling weer, de afdrijvende en telkens opnieuw weer opkomende rookwolken worden dichter, het vuur wint, zoodat hier en daar zelfs vonken wild omhoog springen, waarbij de kleederen der mannen niet meer veilig zijn. Een eigenaardig knappen en piepen wordt gehoord, veroorzaakt door heidestengels of worteltjes van de heideplanten, die door het vuur aangetast worden. Heidetoppen, nog bevestigd aan de veenkluiten waarop zij groeiden, worden door de vlam aangetast en vallen af, de hier en daar even opflikkerende vlammetjes verwarmen de losse veenbrokken, waarvan de scherpe en wat uitgedroogde kanten en hoeken nu smeulend afbranden. Zware rookwolken belemmeren het uitzicht over den omtrek, zelfs de grond onder de voeten is niet meer zichtbaar wegens den daaruit opstijgenden rook en als de veenbrander naar boven kijkt, ziet hij een enkele maal de helder schijnende zon, wier weldadige warmte den veenbrand begunstigt, in koperkleur gehuld, wijl de rook reeds tot eene aanzienlijke hoogte is opgestegen; en de landlieden, die in de nabijheid aan het werk zijn en zich onder den rook bevinden, worden genoodzaakt hun werk te verlaten, omdat die te lastig wordt voor de ademhaling en voor het gezicht. De veenbran-

ders vertrekken, het veen aan zijn lot overlatende; want het proces is in volle werking en na een paar uur voleindigd. Een dun laagje gele asch bedekt ras de losgehakte veenbrokken en, wijl die brokken van binnen nog genoeg vochtigheid bevatten om verdere verbranding tegen te gaan, neemt het proces van zelf in kracht af. Er worden reeds hier en daar weer plekjes zichtbaar van enkele M^2 waarop zich noch rook, noch vuur bevindt; en als de avond valt, zien we nog hier en daar sporen van vuur dat nog voedsel vindt. De nacht komt, en als de vochtige nevel over het dal zweeft, dan sterven de laatste vonken weg. Het veen is gebrand en het zaaien van de veenboekweit kan worden aangevangen.

Zoodanige tooneelen hadden we in de jaren 1860 tot 1880 in de Mei- en Junimaanden bijna dagelijks voor oogen, waarbij de rookwolken tot over groote afstanden over velden en dorpen zweefden, die den tuinman en ooftteeler een ergernis waren, omdat die veenrook naar de volksmeening veel schade veroorzaakt aan bloeiende ooftboomen. De landbouwer beschouwt dien als een voorteeken van eene naderende weersverandering; want als de rook, ook die van onze schoorsteenen, nederslaat, gelooft men dat er regen komt. In de gemeenten Gieten, Gasselte en Borger heeft de veenboekweitteelt zijn tijd gehad; in de gemeenten Odoorn en Emmen bestaat zij nog en behoort de vuurpan nog tot de gereedschappen van het landbouwbedrijf. Maar ook voor andere doeleinden heeft daar nog gedurig veenbrand plaats. Want het was de raapzaadteelt in de vroeger door verschillende plantengroei verwilderde groenlanden, die daar eveneens een winstgevende cultuur was en er ook nu nog bestaat. In het Valther- en Weerdingerveen bestaan de veenboekweitteelt en die van het raapzaad of boterzaad (Brassica rapa) nog, en wordt ook in Augustus en September telken jare land voor de winterroggeteelt gebrand.

Dat er bij het veenbranden bijna nimmer aan blusschen wordt gedacht en men ook in andere opzichten soms zeer roekeloos met het vuur omgaat, geeft wel eens aanleiding tot zeer nadeelige en gevaarlijke veenbranden. Want meermalen geraakten reeds met boekweit bezaaide perceelen in brand, werden veendijken of rijwegen door het vuur aangetast, groote hoeveelheden ter droging staande brandstof ernstig bedreigd en kostte het veel moeite de op het bovenveen staande woningen te redden. Zoodanige veenbrand, die door de bekende koffievuurtjes van veenarbeiders ontstaan kan,

is met recht zeer gevreesd. De meest bekende en alles vernielende veenbrand was die in den Weerdingermond, welke daar in het jaar 1884 voor vele duizenden guldens schade veroorzaakte. Veenbranden, waarbij het vuur vele weken achtereen in het veen voortsmeult, kwamen ook na dien tijd gedurig voor, waarbij door strenge bewaking eene herhaling van het tooneel van 1884 voorkomen werd. Dat het veen bij dergelijke veenbranden veel meer uitbrandt dan bij de bewerking voor de boekweitteelt, is te begrijpen; en waar zij ontstaan, is de grond meer uitgedroogd en voor het aanwakkeren van het vuur meer geschikt. In de gemeente Borger ontstond in 1883 een veenbrand, waarbij de ingezetenen van alle onderhoorige dorpen en gehuchten beurtelings werden opgeroepen tot het blusschingswerk. Eene groote hoop veenaarde, door het graven van het kanaal-Buinerveen—Buinen, dat een jaar te voren aangelegd was, aldaar uitgeworpen, was in brand geraakt. Meer dan de helft van het dorp Buinerveen zat onder den rook; gewassen op het land werden bedreigd, het vee werd weggehaald uit het land, omdat het onder den rook niet langer verblijven kon, en dagelijks hoorde men elken morgen in een der dorpen van de gemeente Borger het boerhorengeluid, dat de inwoners opriep om, met spade en emmer gewapend, naar het terrein van den brand te gaan en er te helpen zand opwerpen of water aan te voeren. Want een brandspuit, waarmede dit blusschingswerk veel gemakkelijker zou zijn gegaan, bezat deze gemeente toen nog niet.

In het Eeserveen ontstond in 1901 een felle veenbrand. Een schaapherder te Schoonoord had daar heide afgebrand, waardoor het vuur in het veen was geraakt. Meer dan 40 arbeiders hebben er twee dagen en drie nachten gewerkt om dit vuur te blusschen, waarbij nu eene brandspuit, de eerste door Borger aangeschaft, goede diensten deed. In hetzelfde jaar veroorzaakte een veenbrand in het Valtherveen gedurende eenige weken aan het gemeentebestuur van Odoorn veel zorg. De boerschappen van Valthe, Weerdinge, Odoorn en Eksloo werden beurtelings opgeroepen om dien brand te helpen blusschen. Eene totale uitroeiing van het vuur gelukte eerst in den winter van dat jaar.

Waar voor de boekweitcultuur het veenbranden voltooid is, daar trekken zoowel vrouwen als mannen, op wagens gezeten, naar het veen, om er te zaaien. Terwijl dan de boerenknecht het zaad op den akker strooit, ter hoeveelheid van $^1/_2$ tot $^3/_4$ H.L. per H.A. en de boer

zijne paarden bestuurt, die de egge voorttrekken om het zaad onder den grond te brengen, werken vrouwen en meisjes met den veenbak, om het nog niet overal vlakke veen te effenen; want waar dat nagelaten werd zou men in den herfsttijd de boekweit niet geregeld kunnen afmaaien.

Omstreeks het midden van Augustus leverde dan in den tijd der veenboekweitcultuur het oostelijk deel van Drenthe een allerbekoorlijkst tafereel op. De veenboekweit stond in vollen bloei en bedekte het grauwe dal nu schijnbaar met een groot wit kleed. Elken Zondagnamiddag begaven zich landbouwers uit de naburige dorpen naar het veen, om den stand van het gewas op te nemen; veel werd er gesproken over de verwachting van den oogst, en die bezoeken werden herhaald tot de vrucht rijp geworden en ingeoogst was. Men vertelde elkander wiens gewas het beste scheen, er werd geoordeeld over de omstandigheden, die bij het veenbranden en na den zaaitijd hadden plaats gehad, om op die wijze meer ervaring te bekomen van die belangrijke cultuur. Was het gewas bijna of geheel tot rijpheid gekomen, dan vreesde iedere landbouwer voor den wind, die veel schade aan het gewas kon veroorzaken, omdat het beste en zwaarste zaad dan het eerst afwaait. Mannen en vrouwen spoedden zich naar het veen, de eerste om de boekweit te maaien, de laatste om de gemaaide stengels te verzamelen tot »bollen" of schoven. Werd de oogst door drogend weer begunstigd, dan was in September alles in de weer om het gewas binnen te halen. In den vroegen ochtend trok men naar het veen, om het droge gewas op wagens te laden, in den laten avond keerde men van daar terug; en daar de afstanden van de dorpen en gehuchten tot het veen groot waren, kon men per dag niet meer dan drie of vier wagenvrachten aanvoeren. Vele bezwaren waren aan dit werk verbonden, want het veen was op vele plaatsen vaak zoo nat en vochtig, dat paarden en wagens er in wegzonken, waardoor paarden ontspannen en vrachten ontladen moesten worden, wat veel vertraging veroorzaakte. Om dat echter zooveel mogelijk te voorkomen, worden voorbehoedmiddelen ter hand genomen door de voeten der paarden te voorzien van plankjes, die men »trippen" noemt, waaraan ijzeren beugels bevestigd worden, zoodat zij juist passend zijn voor de paardevoeten en met touwtjes daaraan worden verbonden. Ook worden voor dit doel de meer goedkoope, doch kunstig gevlochtene strooschoenen gebruikt die men »kuffen" noemt, terwijl de

randen der wagenwielen met stroo omvlochten worden. Met deze hulpmiddelen werden de verre tochten naar het veen ondernomen en gedurende een lange reeks van jaren werden voorheen elken herfst honderden voeren boekweit uit het veen gehaald. Dat de belangstelstelling bij dit bedrijf groot was, bleek genoegzaam bij de ontmoetingen van familieleden en goede kennissen op marktdagen, bij vriendenbezoeken, gastmalen en dergelijke bijeenkomsten, waarbij de vragen naar gezondheid en welstand terstond worden gevolgd door andere, als: »Hej d'boekweit al oet 't veen? Hej d'r ok al is van unner d'vlegel had? (al van gedorscht). Schuddt'ze goed?" en dergelijke. In zuidelijk Drenthe wordt de gedorschte boekweit kortweg »weit" genoemd en als de opbrengst goed is, tijgen boeren en boerinnen op den daarmeê beladen wagen ter marktplaats, vooral naar Koevorden en naar Hoogeveen, om er de boekweit te verkoopen, waarvan de uitvoer uit Drenthe vroeger, evenals van rogge, zeer groot was. In natte jaren bleef somtijds vrij wat boekweit in het veen achter, wat zeer schadelijk was. Dan werd het graan voorloopig in groote bulten gestapeld, die in Februari of Maart bij vriezend weer, of na behoorlijke afdroging van de veenwegen, werden binnengehaald. Dergelijke boekweitbulten werden in de jaren 1870 tot 1880 nog veel in de venen der gemeente Emmen gemaakt.

Met veel belangstelling werd in die jaren kennis genomen van de veenverhuringen, die elken winter hier en daar in het veen op of nabij de te huur aangeboden terreinen of wel in buurtkroegen en tapperijen gehouden worden. Van verschillende kanten kwamen dan de liefhebbers opdagen. De verhuringen hadden plaats ten overstaan van een notaris of deurwaarder, en de huurtijd liep over zooveel jaren als het veen voor de boekweitcultuur geschikt was, meestal over 6 à 8 jaren. De betaling geschiedde gewoonlijk in een of in twee termijnen; als koopkosten werd geëischt vijf procent van de huursom en 10 of 25 cents van elk perceel voor den uitroeper of pander. Door eene ruime aanbieding van sterken drank, die vaak tot misbruik leidde, werd de kooplust aangemoedigd. In groepjes van drie, vier tot zes personen trokken er de landbouwers heen, bij tientallen keerden zij al zingende terug; want meestal waren een of meer van hen dermate door den drank beneveld, dat zij ten spot dienden van de anderen, die den beschonkene op een ladder of leêr naar huis droegen. Behalve voor de werkelijk belangstellenden werden deze verhuringen ook door tal van nieuwsgierigen

bezocht, die haar als eene winteruitspanning beschouwden. Daar toen nog geen dag- of weekbladen door het volk gelezen werden, kondigde men deze veenverhuringen bij het uitgaan der kerk af, evenals verkoopingen en boeldagen, en van mond tot mond werd die aankondiging gedaan onder hen, die de kerk niet bezocht hadden. De landbouwer, die steeds gewoon was veen te huren, regelde zich ten opzichte van zijn bedrijf altijd naar de omstandigheden, naar den langeren of korteren duur van vroeger aangegane huurtijden. Want vóórdat het vroeger gehuurde veen uitgebouwd was, had hij weer ander veen gehuurd en omgehakt, en zoo sprak de vervener van »oud" en van »nieuw land", het eerste nadat het drie of meer jaren was gebruikt, het laatste nadat het voor het eerste of voor het tweede jaar gebruikt zou worden, want na zes of zeven jaren was het veen door de jaarlijksche verbranding en het verbruik van plantenvoedsel ongeschikt geworden voor de teelt, of »versleten". 't Leverde dan nog slechts een naoogst van spurrie (Spergula arvensis), een gewas dat niet gezaaid werd maar meestal van zelf opgroeide, welke naoogst slechts één of twee jaren duurde. Misschien werd het zaad daarvoor door den hoogen waterstand in de wintermaanden of door vogels van elders aangevoerd en leverde dan een merkwaardig bewijs voor de bewering door een der medewerkers van de »Vragen van den Dag" op blz. 378 van den elfden jaargang gedaan, omtrent de verspreiding van zaden op bovengenoemde of wel op andere wijze.

Bij de bovenbedoelde wijze van verhuren werd het veen aangeboden bij akkers van 5 M. breedte en 1000 M. lengte en bracht dan naar gelang van kwaliteit en afstand *f* 40 tot *f* 80 per H. A. op.

Eene andere soort van veenverhuringen is die van veenputten voor de vergraving van het veen tot brandstof op het hoogveen. Bij de eerste wijze van verhuur werd niet het eigenlijke veen, het grondkapitaal aangetast, wat hier wel het geval was. In het algemeen zijn die veenputtenverhuringen van veel lateren tijd dan die van de boekweitveenverhuringen. Ook bij de laatste werd veel misbruik gemaakt van sterken drank, welke door de verhuurders werd geschonken en waarmede op den koop- of huurlust van den belangstellenden gespeculeerd werd op een wijze, die zeer afkeurenswaardig was en waaraan door onze vaak zoo gehate drankwet paal en perk werd gesteld. De meest gebruikelijke bepaling bij het verhuren van veenputten is die van »bonken" en voeten. Een »bonk" is 28 voet, een voet, tot Nederlandsche maat herleid, is 31 cM. Vóór de veiling van elken put wordt vermeld

of het eene 16 voets, 20 voets of 24 voets put in de breedte is en wordt de lengte in bonken opgegeven. Over de diepte van het veen wordt geene bepaling gegeven. Het veen te Nieuw Buinen en in de naburige Monden wordt uitgegraven tot op het zand; en de belangstellenden hebben dit vooraf kunnen onderzoeken door de diepte te meten van den veenput in het voorafgaande jaar reeds gegraven, of door het indringen van een maatstok in het veen, dien men gemakkelijk tot op het zand daarin steekt en die dan, als hij geen scherpe punt heeft, niet verder naar beneden dringt. Zoo is de belangstellende huurder in staat om over de waarde van het te huur aangeboden veen te kunnen oordeelen.

De veenputtenverhuringen brachten veel geld in handen der Drentsche veeneigenaren. Jaarlijks werden zij gehouden en veel veen werd op die wijze aan huurders gebracht. Vooral na 1880 namen deze veenputtenverhuringen zeer toe. De veenexploitatie had bij den aanvang verbazend veel geld gekost wegens het doen graven van kanalen en wijken of zijkanalen, hetgeen menig Drentenaar had doen besluiten zijn veen, niet de veenputten maar de geheele perceelen van 10 tot 14 H. A., te doen verkoopen, waardoor menig perceel in het bezit van meer ondernemende verveners kwam. Anderen, die hun veen niet verkocht en de kosten van het kanaalgraven gedragen hadden, belastten nu der zake kundigen met het beheer van hun veen. Deze zoogenaamde onderbazen waren vóór de invoering onzer drankwet tappers en behielden later het vergunningsrecht, richtten een kruidenierswinkel en soms kleine manufactuurzaken op en noodzaakten het werkvolk, dat door hen betaald werd, zijne behoeften aan te koopen in hunne winkels, waardoor de zoo berucht geworden gedwongen winkelnering ontstond. Die winkelnering had echter ook dit voordeel, dat de veenarbeidersgezinnen in de wintermaanden werden geholpen en heeft alzoo, door het verleenen van crediet, veel gedaan tot voorkoming van armenzorg. Zelfs zwakken en weduwen werden geholpen, die in het voorjaar allicht nog eenige werkzaamheden konden verrichten, om daarbij de in den winter gemaakte schulden geleidelijk af te doen. De schaduwzijde van die winkelnering, welke nog hier en daar bestaat maar in de laatste jaren minder drukkend is geworden, bestond vooral in de hooge noteering van de prijzen van de artikelen; want niet zelden betaalde het gezin van den veenarbeider 15 tot 20 procent meer, dan er voor dezelfde waren in de winkels der Drentsche dorpen betaald werd.

De vaak wisselende prijzen van de fabrieksturf en den haardbrand voor de steden waren vaak oorzaak dat menige vervening door de tusschenkomst van die onderbazen geen voordeel opleverde, en dit gaf een krachtigen stoot tot het toenemen van de bovenbedoelde veenverhuringen. De jaarlijksche werkstakingen na 1884 maakten de uitkomsten voor veeneigenaren nog onzekerder; daardoor werden vele veenarbeiders, die tot nog toe voor anderen gewerkt hadden, huurders, die voor eigene rekening werkten en enkele arbeidersgezinnen in hunnen dienst namen. Telken jare traden meer huurders van veenputten op en werd meer veen aangeboden. Het crediet in de venen nam een vroeger ongekenden omvang aan, de werkstakingen werden wel herhaald, doch met elk jaar zwakker van beteekenis, de gedwongen winkelnering nam niet meer toe, het drankmisbruik verminderde; want de bepalingen, volgens welke elke onderbaas voor rekening van zijn patroon op elk dagwerk turf en op elken te vergraven veenput eene bepaalde hoeveelheid sterken drank boven het loontarief uitkeerde, kwamen in verval, temeer nog, daar ook het graven van wijken of zijkanalen in de Buiner-, Ekslöer- en Valtermonden, waarbij verbazend veel sterke drank gedronken werd, nu voltooid was.

De veenputtenverhuringen zijn in de gemeente Borger onbekend geworden, wijl er al het veen (behalve het binnenveen) vergraven is. In de Ekslöer- en Valthermonden bestaan zij nog en in den Weerdingermond wordt veel meer baggelaar dan lange turf bereid voor rekening van eigenaren, die er wonen en zelve het toezicht houden over het werk der vervening. De winkelnering heeft zijn grootste kracht verloren, doordien vele verveners geen winkeliers meer zijn en er door verbetering van verkeerswegen vele koopwaren en winkelartikelen worden aangevoerd door venters met hand- of hondekarren. Er kwamen vroeger jaarlijks duizende veenarbeiders uit Friesland, uit Duitschland en van elders in de bovengenoemde venen, die veel kracht bijzetten aan de werkstakingen, wier aantal aanmerkelijk is verminderd, terwijl het aantal ingezetenen er is vermeerderd.

Niet minder dan de veenverhuringen waren de veenverkoopingen vaak zeer geanimeerd, en vaak hadden zij tegelijk met de verhurinringen plaats. Er bestaat tweeërlei wijze van verkoop, nl. die waarbij alleen het veen verkocht wordt en niet de »dalgrond", waarop de veenlaag ligt en die waarbij beide tegelijk worden verkocht. De afzonderlijke verkoop van dalgrond is eerst van lateren tijd; want vroeger kende men aan die gronden niet de hooge waarde toe,

welke zij voor de ontginning bezitten. Reeds nadat de boekweitteelt was geëindigd, werden hier en daar perceelen veen, zoogenaamde veenplaatsen, verkocht, die nog vele jaren op exploitatie hebben moeten wachten, omdat de kanalisatie toen nog te veel ten achter was. De daarin belegde kapitalen hebben langen tijd renteloos gelegen en wij herinneren ons eene veenplaats, voor ruim *f* 13000 aangekocht, die vele jaren later bijna *f* 28000 meer opbracht en toch bij berekening van interest op interest geen voordeel had opgeleverd. Oude Drentenaren herinneren zich dat eene veenplaats voor *f* 200 à *f* 300 verkocht werd. Omstreeks 1860 bracht veel veen *f* 1000 per H. A. op, welke prijs tot kort voor de vergraving verdubbeld werd, en bij de verhuring van putten bracht dat veen meer dan *f* 10.000 per H. A. op. Vóór 1870 bracht een dalplaats *f* 800 tot *f* 1200 op, later stegen die prijzen tot *f* 3000, *f* 4000 en eindelijk tot *f* 8000, waarop weer eene kentering kwam. 't Was omstreeks 1885, toen de prijzen der fabrieksaardappelen van *f* 1.40 à *f* 1.50 per H. L. tot beneden *f* 1 daalden en waarin de Groninger compost, voor die ontginning onontbeerlijk, met *f* 120 per 10 last betaald werd. Bij dien toestand liepen de prijzen van woeste dalgronden tot *f* 4000 of *f* 5000 per plaats groot 14 H.A. terug; doch nadat de kunstmest zijn intocht in de veenkoloniën had gedaan, waardoor men op veel goedkoopere wijze dalgrond ontginnen kon, stegen de nog geheel woeste plaatsen van *f* 8000 tot *f* 10.000, terwijl de geheel in cultuur gebrachte plaatsen in de allerlaatste jaren tot boven *f* 30.000 opbrachten.

(Wordt vervolgd.)